

AZ IDŐ FUNKCIÓJA A „VARÁZSHEGY”-BEN

II.

A legelső és legelemibb idővel kapcsolatos vonatkozást a kezdőformula foglalja magában. E szerint a *Varázshegyben* Thomas Mann Hans Castorp történetét kívánja elmondani. A kijelentés ebben a formájában természetesen a konkrét szándékot nyilvánítja ki, mégis — akarva-akaratlanul — egészen általános érvényű irodalomelméleti törvényszerűséget is tartalmaz: a történet és az elmondás, azaz az elbeszélés kettősségét és ezen belül a kettőnek egymáshoz való viszonyát állapítja meg. Hans Castorp története a *Varázshegynek*, mint elbeszélésnek az alapja, úgy, ahogy minden elbeszélésnek valamilyen történet az alapja.

A legegyszerűbb és legtermészetesebb kérdés, amely ezzel kapcsolatban — terminológiai szempontból is — felmerül, az, hogy mi a történet? Erre így lehetne válaszolni: történet az az esemény vagy eseménysorozat, amelyet az elbeszélő a maga elbeszélő-álláspontjáról, legalábbis formálisan megtörténtnek tüntet fel, s amelyet a hallgatóság ebben a vonatkozásban megtörténtnek fogad el. Az elbeszélést ezek után a történet fogalmából kiindulva lehet meghatározni, mégpedig kétféle értelemben — egyfelől mint tevékenységet, másfelől mint tevékenység eredményét. Az elbeszélés mint tevékenység nem egyéb, mint valamely történet elmondása, azaz elbeszélése, mint tevékenység eredménye pedig nem más, mint elmondott, azaz elbeszélte történet. Összefoglalva és röviden megfogalmazva: a történet minden tekintetben az elbeszélés tárgya. Az összefüggés teljessége érdekében meg lehet jegyezni, hogy minden, ami megtörtént, elbeszélhető — mégis, igen kevés történetből lesz elbeszélés. Elbeszélés viszont nem lehet történet nélkül, függetlenül attól, vajon a történet teljes egészében megtörtént-e, vagy csak részben, vagy egyenesen csak képletesen abban az értelemben, hogy megtörténhetett volna — bár mindenképpen érvényes rá az elbeszélő és a hallgató szempontjából az, hogy formálisan megtörténtnek, azaz a szó szoros értelmében »történetnek« fogadják el. Az elbeszélés az alapjául szolgáló történettől azonban két igen lényeges vonatkozásban különbözik. Az egyik az, hogy az elbeszélés a történetet, amely ugyanolyan sokrétű, mint a valóság, hiszen valamilyen módon (ha másként nem, legalábbis képletesen) annak része, az elmondás síkjára viszi át. Ez azt jelenti, hogy a történet sokneműségét, legkülönbözőbb mozgásformáit az elbeszélés egyféle eszközzel: szóval adja vissza, az elbeszélés-

* E tanulmány bevezető részét l. Philológiai Közölny 1959-es évfolyamában.

ben a történet minden relációja szóban fejeződik ki, nyelvi kifejezéssé alakul át. Az elbeszélés tehát mindenekelőtt minőségi tekintetben más, mint a történet — bár mindig történet reprodukciója, illetve tükröztetése. A másik lényeges, a jelen összefüggésben egyenesen döntő jelentőségű vonatkozás az, hogy az elbeszélés történet viszony, azaz a történet prioritása nemcsak ok-sági, hanem ezzel együtt szükségképpen időbeli tekintetben is érvényes. Még egyszer idézve Thomas Mann megfogalmazását: »történeteknek elmúlnak kell lenniök...«. Az »elmúltság« azonban, amely nélkül nem lehet történet, önmagában véve értelmetlen. Nyilvánvaló, hogy a történet múltja csak valamilyen jelen viszonylatában érvényes és ez a jelen az elbeszélés jelene, mert az elbeszélés az elbeszélő és a hallgató szempontjából egyaránt mindig a jelenben folyik. (Elbeszélő és hallgató helyett nemcsak itt, hanem a gondolatmenet bármely pontján epikus író és olvasót is lehet mondani. A funkció tekintetében ez nem jelent változást és végeredményben a szituáció is ugyanaz marad, csupán az a különbség, hogy az író-elbeszélő számára a hallgatóság csak képletesen van jelen, amikor írva beszél el, az olvasó pedig csak az elbeszélést hallja, illetve olvassa, anélkül, hogy az elbeszélő személy szerint jelen volna.) A történet ehhez a jelenhez viszonyítva »elmúlt« és nem is lehet más, hiszen számára addig, amíg valaki nem beszél el, az eleven idő megszűnt és a múlt az úr. Az elbeszélő azonban azzal, hogy elbeszél, az elmúlt történetet a maga és a hallgatóság jelenével kapcsolja össze és múltját feloldva, mintegy megváltja Csipkerózsika-álmából. Erről a nézőpontról tekintve az elbeszélés múlttá vált, illetve a múlttá lett események vagy eseménysorozatok felidézése, — a beszéd eszközével, a beszéd folyamatában és síkján végbemenő újlagos — bár csak átmeneti — beállítás az időbe: életrekelés, illetve aktualizálás, az elbeszélő és a hallgató jelenén, az elbeszélés előrehaladó, folyamatos jelenén keresztül, azaz az elbeszélés, az elbeszélő és a hallgató élő, változó valóságában, a mindenkori »most«-ban, a konkrét, folyamatos időben. Az elbeszélés a jelennek, a folyó időnek szól és a jelenben, a folyó időben történik, idő-alakja azonban a múlt — ez a tárgy, a történet visszavonhatatlan elmúltságából következik, mely az imperfektumon, a »be-fejezetlen múlt«-at nyúlik be az elbeszélés tartamára a jelenbe.

A *Varázshegy* kezdőformulája és a közvetlen hozzáfűzött kommentár tehát a maga konkrétságában, egy esetre szóló korlátozottságában is, egészen általános jellegű műfajelméleti vonatkozást tartalmaz az idővel kapcsolatban: azt az időbeli különbséget regisztrálja, amelynek minden történet és a történet elbeszélése között lennie kell. Az idő ezzel úgy lép be az elbeszélésbe, ahogy minden elbeszélő számára van — akár tud róla, akár nem: az elbeszélés előfeltételeként. Egyelőre persze pusztán létéről volt csupán szó s arról a következményéről, amelynek révén az epika mint műfaj egyáltalán lehetségessé válik. Vagyis a konkrét kiindulás egyben elvont is — s erre az elkerülhetetlen ellentmondásosságra éppen az első kommentáló megjegyzés hívja fel a figyelmet —, egyszeri érvénye mellett ugyanakkor teljesen általános: lényegét tekintve minden elbeszélésre vonatkozik s az időről csak azt állapítja meg (ezt is hallgatólágosan), hogy van. Ennél alapvetőbb, természetesebb s ugyanakkor ennél üresebb megállapítás nem is lehetséges, de ennél megfoghatóbb s ugyanakkor ennél elvontabb sem. Egyenesen szükségszerű, hogy a kommentár nem állhat meg ezen a ponton: az ellentmondásos-

ság azonnal tovább hajtja s a folytatás igen gyorsan a *Varázshegy* különleges problematikájára szűkíti le a gondolatmenetet, mégpedig oly módon, hogy a leszűküléssel együtt az idő-kérdés kerül, most már kimondva is, az előtérbe, újabb, a tárgyból továbbfejlesztett formájában. (A pontosság kedvéért meg kell említeni, hogy a leszűkítés először a kezdőformula zárórészén belül következik be s ezt követi párhuzamosan a kommentár második lépése.) A »Vorsatz« egyetlen mondatból álló első bekezdése ugyanis így fejeződik be: »... ez a történet igen régen történt, mintegy teljesen bevonta már a történelmi patina s mindenképpen a legmélyebb múlt időalakjában kell előadni.« Hans Castorp története tehát nem mindennapi történet — és nemcsak azért, mert az ő története, hanem egy másik, még lényegesebb tulajdonságánál fogva sem az: abban különbözik a szokványos történetektől, hogy *igen* régi, múltjának mértéke egészen rendkívüli, elmúltságának foka nagyobb, mint a történeteké rendszeresen lenni szokott — az elbeszéléshez viszonyítva. Ezek szerint a *Varázshegy* esetében az olvasó a történet-elbeszélés viszony különleges példájával áll szemben s az idézett megjegyzés alapján arra lehetne gondolni, hogy Hans Castorp története és az elbeszélés, a *Varázshegy* között nagyon sok idő telt el. A kezdőformula zárórésze ezt a látzatot kelti s egyben érzékelteti, hogy az időnek nemcsak pusztán léténél fogva van az elbeszélés szempontjából funkciója, hanem mennyiségével képes különleges viszonyt kialakítani. A kommentár párhuzamos lépése azonban váratlanul e várható következtetésnek éppen az ellenkezőjét állítja, amikor ezt mondja Hans Castorp történetéről: »... az vele kapcsolatban a helyzet, mint ami manapság az emberekkel és közöttük nem kevésbé a történetek elbeszélőivel is: régebbi, mint évei, korosságát nem lehet napok szerint, korát, amely nyomja, nem lehet napkőforgások szerint számítani; egy szóval: elmúltságának fokát tulajdonképpen nem az időnek köszönheti...«.

Ez a váratlan megjegyzés egészen új fordulatot jelent az idő-problematika tekintetében. Az első, kiindulásul szolgáló tétel igazsága, amelynek értelmében a történet elmúltságát az elbeszéléshez viszonyítva a kettő közötti időbeli különbség okozza, nem változott ugyan meg és most is érvényes. Az elmúltság *fokát* azonban — és ez az új kategória, amely több egyszerű mértéknél — azt, hogy a különbség milyen intenzitású, Thomas Mann szerint nem a mechanikusan összeadható időmennyiség határozza meg. A fizikailag, azaz napokban és »napkőforgásokban«, vagyis években mérhető idő egyenletes folyása önmagában csak mennyiségi differenciát eredményez, az elmúltság viszont a történet-elbeszélés relációban minőségi tényezőként is jelentkezik. Ennek tudható be a »történelmi patina«, ám ezt nem az idő hozza létre. Az első pillanatban úgy látszik, mintha a »Vorsatz« elmefutása ezen a ponton zsákutcába jutott volna: az derült ki, hogy mindaz, ami eredendően és a dolog lényegénél fogva az idő természetes következményének tűnik, egy bizonyos fokon túl nem függ többé össze az idővel. Vagyis az első, elvont ellentmondásosság a *Varázshegy* sajátosabb összefüggéseiben újabb, végtetesebbnek tetsző ellentmondást szült.

Ez az ellentmondás azonban csak egy pillanatig áll fenn, mert már a következő kijelentésben feloldódik, amely a váratlan fordulatot a következőképpen magyarázza meg: »Történetünk magasfokú elmúltsága onnan származik, hogy egy bizonyos, élelet és tudatot mélyen szétszaggató forduló

és határ előtt játszódik... Azelőtt, annakidején, a régi napokban, a nagy háború előtti világban játszódik, vagy — hogy gondosan kerüljünk minden jelent — játszódott és játszódott volt...». Hans Castorp története tehát azért igen régi, elmúltságának foka azért rendkívüli, mert »egy bizonyos, élelet és tudatot mélyen szétszaggató forduló és határ előtt játszódik«. A fizikailag mérhető idő ezzel nem veszítette el funkcióját: az elmúltságot, amely Hans Castorp történetét elbeszélhetővé teszi, az idő okozza — az elmúltság fokában ellenben valami más nyilatkozik meg. Az adott esetben »történelmi« elmúltságról van szó s ez az elbeszélő számára nem azonos a fizikai időmennyiséggel, hanem az idő és az időben változó társadalmi valóság tudatosulásának függvénye. Az idő, mint a valóság létformája, folytatólagos, a tudat számára azonban nem mindig és nem minden vonatkozásban az — annál kevésbé, mert a tudat a valóságot általános fejlettségi fokán belül is általában a mindenkori társadalmi valóságtól függően képes csak tükröztetni. Az idő pedig nem önmagában folyik, hanem egy bizonyos világnak, vagy — történelmi megfogalmazásban — egy bizonyos társadalomnak a létformája és ennek következtében a társadalom fejlődésének megszüntével az emberekben azt a látszatot keltheti, mintha megállt volna. A valóságban az idő természetesen akkor is egyenletesen halad tovább és ugyanakkor tovább halad az átalakulóban levő, illetve a születőben levő új tudat számára is, a valósággal együtt. Csakhogy ebből a szemszögből nem feltétlenül egyenletesen, hanem adott esetben a rohanó, ugrásszerű előrehaladás képzetét keltve. S ez a képzet egy bizonyos vonatkozásban a társadalmi valóság alakulásának pontos tükröképe, hiszen a régi formáció fejlődésének megszüntével az új társadalmi valóság kibontakozása gyorsabb, vagy lassúbb ütemben következhet ugyan be, a változás maga azonban a kritikus ponton mindig robbanásszerűen megy végbe. Ez az egész folyamat mármost — a régi fejlődésének megszűnése, az új kibontakozása és megvalósulása — a társadalmi és egyéni időtudat szempontjából valóban úgy játszódhat le, mintha egyfelől az idő megállna vagy egyenesen megszűnnék, másfelől viszont, az új tudat nézőpontjáról, más, új idő születnék meg és lenne érvényes. Egy régen letűnt világ vonatkozásában a kérdés rendkívül egyszerű: a világ elmúlt — objektív és szubjektív tekintetben egyaránt —, hiszen nem nyúlik és nem nyúlhat bele a jelenbe. Ideje ennél fogva »történelmi«, félreérthetetlenül és egyértelműen az. Az a világ ellenben, amely a közelmúltban társadalmi valóság volt még, amelyben valaki benne élt, első pillantásra nem lehet »történelmi«, vagy legalábbis sokkal kisebb mértékben tűnhet annak. Az elmondottak alapján azonban világos, hogy az igazság ebben az esetben a látszatnak pontosan az ellentéte: az a világ, amely a közelmúltban múlt el, éppen annak számára sokkal elmúltabb, aki benne élt még, mert elmúlása, elmúltsága, elmúltságának foka, vagyis idejének, azaz létével együtt egyik létformájának megszűnése sokkal élesebben tudatosul. Ezért érvényes az az igazság, amellyel a »Vorsatz« kommentárjának második lépése kérdés formájában lezárul: »Vajon egy történet múlt-jellege nem annál mélyebb, tökéletesebb és meseszerűbb-e, mentől szorosabban „előtte” játszódik?»

Az időt invokáló gondolatmenet ezzel a kérdéssel érte el legmélyebb pontját, megfordított fogalmazásban: az idő megállásának, illetve megszűnésének problémája a »Vorsatz« csúcspontja. A tradicionális kezdőformulá-

ból kibontakozó elme-futtatás, amely az idő pusztá létének tudatossá válásából indul ki s amely először egyszerű műfajelméleti tények körül forgott, az időmennyiség és a fizikai idő fogalmán keresztül a »történelmi« elmúltság kategóriájáig jutott el. Ez viszont több, mint a fizikai idő és az időmennyiség: minőségi kategória, amelyben az idő megáll, mégpedig oly formán, hogy azt a látszatot kelti, mintha végtelenül sok volna. A látszat persze itt is csal, hiszen a végtelenül sok látszatát éppen az kelti, hogy nem történik semmi, hogy az a társadalmi valóság, amelynek idejéről szó van, nem fejlődik tovább. Ez az idő »történelmivé« válása: megállás, amely a megszűnéssel, a megsemmisüléssel, az idő-*idő*-voltának felbomlásával azonos. Ugyanakkor azonban a bomladozó társadalomban bontakozó új a maga új, más minőségű idejének igényével lép fel s erről az oldalról válik a »régí«, időtlenné vált, megkövesült idő történelmivé, amelyet — mégha a legközvetlenebbül is »előtte« volt érvényben — csak a legmélyebb múlt időalakjában lehet előadni«. Filozófiai, illetve fizikai síkra áttéve a problematikát: idő mindig és mindenképpen van, mert az anyag egyik létformája. Egy adott rendszeren belül érvényes idő viszont a rendszer felbomlásával együtt megszűnik s az új rendszer idejét saját mozgástörvényei szabják meg.

Az idő megállása tehát a »Vorsatz« leglényegesebb mondanivalója s ez a mondanivaló a regény összefüggéseiben igen jelentős technikai probléma is. A *Varázshegy* ugyanis valóban »maga is az, amiről mesél« — az elbeszélés formáját és módját a klasszikus epikus hagyományokból kiindulva, egyre inkább a tárgy határozza meg a maga belső törvényszerűségeivel, amelyeket a forma úgy kíván érzékelhetővé tenni, hogy fokról fokra növekvő művészi tudatossággal belőlük nő ki s mind simulékonyabban és személytelenebbül nem akar más lenni, mint amiről beszél. És ezt nemcsak a későbbi — már idézett — princetoni kommentár mondja ki: a »Vorsatz« éppen csúcspontján kanyarodik vissza arra a síkra, amelyre a gondolatmenet a nyitóformula után azonnal rátért. Ott a történet és az elbeszélés viszonyáról volt szó, az idő kérdése ebben a műfajelméleti-technikai vonatkozásban exponálódott. De vajon mást mond-e a már idézett végső tanulság, amikor kérdés formájában így hangzik el: »Vajon egy történet múlt-jellege nem annál mélyebb, tökéletesebb és meseszerűbb-e, mentől szorosabban „előtte” játszódik?« Az »előtte« ugyanaz az elbeszélésre vonatkozik, úgyhogy a kommentár csúcspontján ugyanaz a viszony bukkan fel, mint amely a kezdőformulának is alapja volt: a történet és az elbeszélés relációja. Míg azonban ez a reláció ott elvont általánosságában merült fel (bár nagyon is konkrét okból: az éppen megkezdett elbeszéléssel kapcsolatban), itt — miután különböző irányokban elmélyült s több variáción végigfutva, mintegy megtelt tartalommal — a *Varázshegy* legsajátosabb problematikáját magában foglaló formában kap új megfogalmazást s ez a megfogalmazás szélesedik ki, kérdés alakjában, általános érvényűvé. Mentől kisebb az időbeli különbség a történet és az elbeszélés között, annál mélyebb a történet múlt-jellege — ez az általános érvényű tétel. Minimális különbség esetén az idő ebben a vonatkozásban látszólag éppúgy megszűnik, mintha az eltérés végtelenül nagy volna s az ebből fakadó »időtlenség« nevezhető »meseszerűségnek«. Erre az elnevezésre a mesének egy bizonyos, jellegzetes tulajdonsága ad lehetőséget: a mese története ugyanis nincs konkrét időbeli viszonyban az elbeszélésével, a mese

története bármikor történhetett — időtlenül régen csakúgy, mint közvetlenül az elbeszélés előtt. Ebből gyökerezik többek között a mese tulajdonképpeni lényege; a meseszerűség, a minden realizmus mellett is ki-kiütöző valószínűtlenség, pontosabban: a valószínűtlenség látszata, amelyre a gyakran felbukkanó mese-formula utal — »talán igaz sem volt«. Hans Castorp történetéről ugyanezt lehetne mondani. Közvetlenül az elbeszélés előtt játszódik ugyan, mégis, talán »igaz sem volt«, annyira valószínűtlennek tűnik — az elbeszélő számára is. És ebben nincs semmi csodálatos, hiszen az a világ, amelyben játszódik, illetve játszódott, jellegzetes embertípusaival s ember-típusainak jellegzetes életformájával együtt megsemmisült, mert meg kellett semmisülnie, hiszen nem volt más — ismét a princetoni »Bevezetést« idézve —, »mint a háború előtti idők tipikus jelensége, amelyet csak egy még érintetlen kapitalista gazdasági forma mellett lehet elképzelni«. A *Varázshegy* emiatt hat bizonyos tekintetben meseszerűen s ez a meseszerűség, amely az elbeszélő álláspontjáról a valószínűtlenség látszatának tudatában ütözködik ki, ironikus félhomályba burkolja az egész elbeszélést: »... hiszen az is lehetséges, hogy történetünknek, belső természeténél fogva, a meséhez egy és más köze van«.

A »Vorsatz« utolsó része, amely magához a történethez vezet el, az elbeszélőt és az elbeszélést állítja előtérbe s az elbeszélés idejéről beszél. De most már nem valamiféle időbeli különbségről esik szó, hanem időtartamról, az elbeszélés tartamáról. »Az elbeszélő tehát nem készül el egy szempillantás alatt Hans Castorp történetével. Egy hét hét napja nem lesz ehhez elegendő és hét hónap sem. Az a legjobb, ha nem tisztázza eleve, mennyi földi idő múlik el felette, amíg bűvkörében tartja. Talán csak nem éppenséggel hét év, az isten szerelmére?« Ami a mondanivaló tartalmán kívül elsősorban szembetűnik, az ezeknek a mondatoknak szokatlan és újszerű hangneme. A mese ugyanis itt már nem motívum és a meseszerűség nem téma, a forma vált meséssé, vagy — ha tetszik — a »Vorsatz« ezen a ponton mesébe csapott át. A gondolatmenet előbb, az idő megszűnéséről szóló csúcspontján, a történet meseszerűségére vonatkozó megállapításba torkollott, mely szerint a történetnek mindenekelőtt azért van a meséhez köze, mert közvetlenül az elbeszélés előtt történt. Itt viszont az elbeszélés maga, mégpedig az elbeszélő tevékenység jelenik meg mesés színben, jelképesen és közvetlenül egyaránt, azzal, hogy a háromszor visszatérő mesebeli hetes szám határolja körül tartamát. (Nyilvánvaló, hogy az elbeszélő tevékenység ebben az összefüggésben nem a szó egyenes értelmében értendő: nem a történet elmondása tart esetleg »éppenséggel hét évig«, hanem a megírása.) A mesés hangnemmél párhuzamosan szembeszökő az írónia növekedése; — nemcsak a stílus jelzi ezt félrészletlenül, hanem többek között az utolsó mondat is, amely a hét évnyi időtartamot lehetőségként, mégpedig némiképp tréfás kétkedéssel fogadott lehetőségként tünteti fel. Mindent összegezve tehát meg lehet állapítani, hogy a »Vorsatz« zárórésze mind tartalmi szempontból, mind pedig az előadásmódot tekintve szerves folytatása a megelőző szakaszoknak, olyan kicsengés, amely egyszerre fokoz és tompít. A fokozás a gondolatfűzés és gondolatformálás mikéntjére jellemző: a meseszerűség nem elvi tétel többé, hanem néhány mondaton keresztül játékos gyakorlat, míg az írónia, amely először a hagyományos kezdet és az azon való elmélkedés törésé-

ben nyilatkozott meg, itt az elbeszélő előre-tudásával szemben kicsendülő kételyben csúcsosodik ki és válik teljesen egyértelmű önironizálássá. A tompítás ezzel szemben — egyszerűsítést és nyugvópontra-juttatást érve ezen — a tárgyon és a tárggyal következik be. A tárgy ugyan ezekben az utolsó mondatokban is az idő, csak hogy nem összetettségében, nem végső, éppen hogy megfogható lényegében, hanem egészen elemi, közvetlenül tapasztalható tényszerűségében. Az idő mint az elbeszélő számára természetesen adódó mérték, az idő mint az elbeszélés ideje, illetve időtartama — ez a zárótema. A probléma a lehető leghétköznapibb: egyszerűen arról van csak szó, hogy egy tevékenység mennyi ideig tart — ezzel pedig a kezdet önmagában véve ugyancsak egyszerű, műfajelméleti tekintetben ellenben meglehetősen bonyolult kérdése a történet-elbeszélés viszony időbeli vonatkozásai iránt itt még egyszerűbb, mert egyoldalúbb kérdés formájában tért vissza, amely teljesen a technika területére tartozik. A történet kora, a történet és az elbeszélés időbeli relációja, az elmúltsági fok és az időmennyiség ellentéte és az idő megszűnése után az elbeszélés ideje az időtéma legújabb és egyben utolsó variációja. Abban a megfogalmazásban, ahogyan elhangzik, a »Vor-satz« legszubjektívabb részlete, hiszen csak azt jelzi, hogy Thomas Mann mennyi ideig fogja elbeszélni, azaz írni Hans Castorp történetét.

A látszólagos egyszerűség és egyoldalúság mögött azonban ismét bonyolult összefüggések húzódnak meg, amelyek zenei retardáció-szerűen függőben maradnak, s amelyek majd csak a regény befejezésével oldódnak fel. A bonyolultságot nem a már tárgyalt mozzanat okozza: egy pillanatig sem kétséges, hogy nem a szó szoros értelmében vett elbeszélés tart két évig, hanem a mgrírás. Az elbeszélésből viszont az derül ki, hogy a hét év egyúttal a történet időtartama is, így tehát az elbeszélés és a történet tartama azonos volna. Ebből viszont az következik — függetlenül attól, vajon ez az azonosság igaz-e vagy sem, mert a szerző azt állítja róla, hogy igaz —, hogy a *Varázshegy* az idő viszonylatában újabb vonatkozásban különleges mű. Az a korábban kiemelt különleges vonás ugyanis, mely a történet és az elbeszélés közötti minimális időbeli különbségben rejlik és amely e viszony sajátos körülményeinél fogva az adott esetben mérhetetlen minőségi eltérést eredményez, az elbeszélés és a történet időtartamának azonossága következtében igen érdekesen alakul. Az időbeli távolság, a történet és az elbeszélés közötti ennek következtében állandó marad, vagyis egyfelől rendkívül kicsi, másfelől pedig mérhetetlenül nagy. Az elbeszélő szempontjából ez azt jelenti, hogy az időt, mégpedig a »történelmi« időt objektív tényezőnek tekinti. Ugyanakkor azonban az azonosság révén a történet és az elbeszélés bizonyos vonatkozásokban egybefolyók, »a regény maga is az lesz, amiről szól.« Ezzel viszont éppen nem a mű szubjektivitása növekszik, mint ahogy ezt várni lehetne, hanem ellenkezőleg: objektív érvénye nő.

Az elmondottaknak és ezen belül elsősorban az elbeszélés tartamára vonatkozó kijelentésekből levont következtetéseknek jelen pillanatban inkább csak elméleti jelentősége van, hiszen éppen ezzel kapcsolatban csupán magának a regénynek az elemzése adhat konkrét választ. Annál is inkább, mert az elbeszélés tartama önmagában életrajzi problematika, míg a vele együtt szükségszerűen, a szövegből felmerülő kérdéscsoport, amely a történet időtartamára vonatkozik s amelynek alapján ezen a téren is viszony tehető

vizsgálat tárgyává, az elbeszélésből derül ki. A »Vorsatz« kicsengése: a hét évről szóló kijelentés — ugyanúgy, mint a negatív formában állított hét nap, illetve hét hónap — viszont pontosan ezáltal kap előremutató, dinamikus funkciót s maga a »Vorsatz« egésze ezzel épül be az elbeszélésbe, úgy-hogy az átmenet egyetlen felkiáltásba sűrűsödik össze:

»És ezzel kezdünk!« — vagy talán »kezdjünk!«

HALÁSZ ELŐD